وەرگیراو لە "شۆڕش"ی ژمارە (٤٠)

بەرەی گەلانی ئێران، زەمینە و کارکردەکان

عەبدوڵڵای موهتەدی

و/ئاسۆ ئیسلامپەنا

- *راستیی فرەنەتەوە بوونی ئێران وێڕای بوونی ستەم و هەڵاواردنی نەتەوەیی لە ئێراندا، بێگومان رێگە خۆشکەر دەبێ بۆ بزووتنەوە نەتەوەییەکان و بزووتنەوەی گەلانی ژێر ستەم لە ئێرانی داهاتوودا. هەر هەوڵێک بۆ بەرگیری لەم بزووتنەوانە هەر لە سەرەتاوە مەحکووم بە شکستە. ناتوانرێ لەوە زیاتر گەلانی ئێران لە پشت دەروازەی مێژوو و پێشکەوتن و فەرهەنگەوە رابگیرێن.*
- *ستەمی نەتەوایەتی یەکێک لەو هۆکارانەیە کە سەرەڕۆیی و دیکتاتۆرییەت لە ئێراندا زیندوو رادەگرێ و پاراستنی ئەوستەمکارییە، بەناچار، شێوازی نادێموکراتیک و بوونی دەزگایەکی سەرکوتگەر دەخوازێ. واتە بەردەوام بوونی ستەمی نەتەوایەتی لە ئێران، هاوکات بەواتای مانەوە و بەرهەم هاتنەوەی دەسەڵاتی دیکتاتۆری و نادێموکراتیکە لە ئێراندا. بە شێوەی سروشتی پێچەوانەی ئەوەش راستە: نەهێشتنی ستەمی نەتەوایەتی و چارەسەری دروستی کێشەی نەتەوایەتی لە ئێران، یەکێک لە پێداویستییەکانی دێموکراتیزەکردنی کۆمەڵگای ئێران و پێکهاتەی دەوڵەتە.*

(١)

یەکێك لەو مەسەلانەی کە کۆنگرەی ١٠ی کۆمەڵە ئاماژەی پێکرد، باسی "بەرەی گەلانی ئێران" بوو. ئەم بابەتە هەم لە راپۆرتی کۆمیتەی ناوەندی بۆ کۆنگرەدا تاوتوێ کرا و هەم لەباسی هەل‌ومەرجی سیاسیدا هاتە گۆڕێ.

کۆمەڵە پێشتر باسی لە پێویستیی پێکهێنانی بەرەیەکی دێموکراسی‌خوازی ئێرانی کردووە، کە ئێمە بە ناوی "یەکێتی بۆ دێموکراسی" ناومان بردووە، هەروەها باس لە بەرەیەکی کوردستانی لە ئێران کراوە و لێرەدا دووپات و شیکردنەوەیان بە پێویست نازانین، بەڵکوو دەمانەوێ بیرۆکەی بەرەی گەلان شی بکەینەوە کە گەڵاڵەکەی لە لایەن کۆمەڵەوە پێشنیار کراوە.

ئێران وڵاتێکی فرە نەتەوەیە. بێجگە لەو نەتەوانەی وەك کەمایەتی لە نێو بەشەکانی‌تری دانیشتوانی ئێراندا دەژین، لانیکەم شەش نەتەوە بە وڵات و چوارچێوەی جوغرافیایی دیاریکراوی خۆیانەوە لەم وڵاتەدا دەژین. دەڵێم لانیکەم شەش نەتەوە، چونکە بێجگە لە کورد، ئازەری، فارس، تورکمەن، عەرەب و بەلووچ ژمارەیەك لەو بڕوایە دان کە لوڕ و گیلەکییەکانیش دەبێ بە نەتەوە بژمێردرێن. بەڵام ئەم بابەتە لەم قۆناغەدا کاریگەرییەکی لەسەر باسەکەی ئێمە نییە، هەشی بێت، لە ئاراستەی سەلماندنی دایە.

لەوانەیە بوترێ بوونی نەتەوەی جۆراوجۆر لە ئێراندا، لەخۆیدا بە مانای پێویستیی پێکهێنانی بەرەی نەتەوەکان یان گەلان نییە. ئەوە راستە، بەڵام مەسەلەکە لێرەوە دەست پێدەکات کە بێجگە لە فارسەکان، هەموو ئەم نەتەوانە کۆمەڵێك هەڵاواردن و بێبەشی سیاسی، فەرهەنگی، ئیداری و زۆرجار ئابوورییان بەسەرەوەیە کە بە کورتی پێی دەوترێ "ستەمی نەتەوەیی".

ئەوە بزانین کە باسەکە ئەوە نییە کە تەنیا چەند نەتەوەی تایبەت لە ئێراندا لە ژێر ستەمدان، باسەکە ئەوە نییە کە ستەمی نەتەوایەتی، تەنیا گرفتی کۆمەڵایەتی و سیاسی ئێران و سەرچاوەی هەموو بەڵاو کێشەکانی ئێرانە و بە چارەسەرکردنی، ئێران دەبێتە بەهەشت. نەخێر! باسەکەی ئێمە هیچ کام لەوانەی لێناکەوێتەوە. لە ئێراندا ستەمی کۆمەڵایەتی زۆر ئەساسی و بنچینەیی بوون و هەن کە پەیوەندی، یان لانیکەم، پەیوەندی راستەوخۆیان بە کێشەی نەتەوایەتییەوە نییە و کورد و تورك و فارس ناناسن. کرێکارانی ئێران لە هەر نەتەوە و زمانێکدا دەچەوسێنەوە، هەژاری و بێکاری گشتگیرە، ستەم لە ژنان دیاردەیەکی گشتییە، سەرەڕۆیی سیاسی و بێمافی لەهەموو ئێراندا زاڵە دەکات، مندالانی هەموو ئێران بێماف و بێپەنان، گەندەڵی و بەرتیل خۆری کاربەدەستانی وردودرشتی حکوومەت هەموو کۆمەڵگای ئێرانی تەنیوە، دەسەڵاتی کۆماری ئیسلامی لە دژی هەموو خەڵکی ئێران و راوڕووتکەری هەمووانە و زۆر نموونەیتری لەم چەشنە. هەر بۆیە باسەکە ئەوە نییە کە گۆایە کەسانێك کە هەست بە ستەمی نەتەوایەتی لە ئێراندا دەکەن و لە دژی خەبات دەکەن، لە سەر ئەو بڕوایەن کە ئێران بۆ فارسەکان بەهەشتە و ئەوە تەنیا نەتەوە ستەملێکراوەکانن کە لە ژێر سەرەڕۆیی و هەڵاواردن و ستەمدان، نەخێر! باسەکە ئەوەیە کە سەرەڕای هەموو چەوساندنەوە و ستەم و بێعەداڵەتییەکانی زاڵ بە سەر ئێراندا، ستەمی نەتەوەییش بارێکی قورسی دیکەیە کە ئەوەندەی دیکە ژیان دژوار و نالەبار دەکات. شیکردنەوەی ئەم هەڵاواردن و بێبەشیانە لێرەدا بە پێویست نازانین و پێمان وایە ئەو مەسەلانە، لانیکەم بۆ کەسانی ئاگادار، ناسراوە. تەنیا ئەوندە بەسە کە وەبیربهێنینەوە هیچ کام لەو نەتەوانە خاوەنی پەروەردە و فێرکردن بە زمانی زگماکی خۆیان نین.

بوونی ستەمی نەتەوایەتی لە ئێراندا، تەنیا خزمەت بە پتەوتر بوونی سەرەڕۆیی و دیکتاتۆرییەت دەکات و پەیوەندیی نێوان نەتەوە جۆراوجۆرەکان دەشێوێنێ. بە پێچەوانەوە، چارەسەر کردنی ئەوکێشەیە خزمەت بە دێمۆکراتیزە کردنی وڵات و پێکهێنانی فەزای لێك گەیشتن و دۆستایەتیی خەڵکی هەموو ئێران و پتەوکردنی پەیوەندیی نێوان ئەم نەتەوانە دەکات.

بەم جۆرە وێڕای ئەوەیکە گەلانی ژێر ستەمی ئێران، هەرکامیان خاوەنی تایبەتمەندی مێژوویی و سیاسی و فەرهەنگی خۆیانن بەم ئازارە هاوبەشەوە دەناڵێنن. بەڵام مەسەلەکە تەنانەت بەبوونی ستەمی هاوبەش و دەردی هاوبەش و کێشەی هاوبەش بەرتەسك نابێتەوە. بە بڕوای ئێمە، لە داهاتوویەکی نە زۆردووردا، دەکرێ باس لە بزووتنەوەی هاوبەش یان هاوشێوەش بکرێ. بزووتنەوەی گەلان لەگەل راپەڕینی ساڵی ١٣٥٧ی ئێران و فەزای کاتی دێمۆکراسی لەو قۆناغەدا سەری هەڵدا، بەڵام بێجگە لە کوردەکان نەیتوانی بەردەوامی و بەرین بوونەوە و هێزی خۆڕاگری درێژماوەی هەبێ. تورکمەن سەحرا و عەرەبەکانی خووزستان خەڵتانی خوێن کران و گەلانیتر لە قۆناغەکانی سەرەتایی کاردا بوون. ئێمە لەو بڕوایە داین کە ئەم رەوتە لە ئاڵوگۆڕەکانی داهاتووی ئێراندا دووپات نابێتەوە و کێشەی نەتەوەکان دەبێتە یەکێك لە گرینگترین کێشە کۆمەڵایەتییەکانی وڵات. بە هەڵە تێنەگەین، گۆڕانکاری سیاسی و گۆڕانی رژیمەکان نییە کە لە ئێراندا مەسەلەی نەتەوایەتی دەخوڵقێنێ. مەسەلەی نەتەوایەتی لە ئێران بە درێژایی سەدەی رابوردوو، خوڵقاوی دەسەڵاتی سیاسی سەرەڕۆ و نادێمۆکراتیکی زاڵ بە سەر ئێراندایە. گۆڕانکاریی سیاسی، تەنیا دەرفەتی خۆ دەرخستن و تەشەنا بوونەوەی ئەم گرفتە دەڕەخسێنێ.

بەهەر حاڵ، راستیی فرەنەتەوە بوونی ئێران وێڕای بوونی ستەم و هەڵاواردنی نەتەوەیی لە ئێراندا، بێگومان رێگە خۆشکەر دەبێ بۆ بزووتنەوە نەتەوەییەکان و بزووتنەوەی گەلانی ژێر ستەم لە ئێرانی داهاتوودا. هەر هەوڵێك بۆ بەرگیری لەم بزووتنەوانە هەر لە

سەرەتاوە مەحکووم بە شکستە. ناتوانرێ لەوە زیاتر گەلانی ئێران لە پشت دەروازەی مێژوو و پێشکەوتن و فەرهەنگەوە رابگیرێن. رێگە چارەی نکوڵی کردن، نەبینین، چەواشە کردن، سەرپۆش لەسەر دانان و سەرکوت کردن، لە پێوەند بەم نەتەوانەی دانیشتووی ئێران، تاقی کراوەتەوە و تووشی شکست هاتووە. دووپات کردنەوەیان لە داهاتوودا ناسەرکەوتووتر و کارەساتبارتر دەبێت.

(٢)

وتمان کۆنگرەی دەی کۆمەڵە پێشنیاری پێکهێنانی "بەرەی گەلانی ئێران"ی کردووە. بۆ شیکردنەوەی بووارە راستەقینەکانی ئەم گەلاڵەیە و کارکردەکانی، قسەمان لە فرە نەتەوە بوونی ئێران کرد و وتمان ئەم راستییە، وێڕای ستەم و هەڵاواردنی نەتەوەیی زاڵ بە سەر وڵاتدا، بوواری سەرهەڵدانی بزووتنەوە نەتەوەییەکانی خۆش کردووە کە ئەگەری زۆری هەیە لە هەر گۆڕانکارییەکی داهاتووی ئێراندا روو بدەن.

ئازار بینین لە ستەمی هاوشێوە، هاوبەشی و هاوئاراستەیی لە بزووتنەوەی نەتەوەیی گەلانی ستەملێکراوی ئێران دەخوڵقێنێ. بەرژەوەندی هاوبەش، هاوپشتی لێدەبێتەوە و ئەم هاوپشتییە قاڵب و چوارچێوەی گونجاوی خۆی دەخوازێ. بەرەی گەلان لە هەنگاوی یەکەمەدا وڵامێك بەو پێداویستییانە.

بۆ دەبێ کورد و تورکمەن و عەرەب و ئەوانیتر یەك یەك قەڵاچۆ بکرێن و کەسێك نارەزایەتی لە ئاست ئەم بێمافی و هەڵاواردن و سەرکوتانە دەرنەبڕێ؟ بۆ نابێ دەستدرێژی بۆ سەر یەکێك، بە دەستدرێژی بۆ سەر هەمووان سەیر بکرێ و دەنگی نارەزایەتی لە هەموو ئێران بەرز بکاتەوە؟ بۆ نابێ بەرگری و پشتیوانی لە بزووتنەوەی حەقخوازانە و ئازادیخوازانەی کوردو ئازەرییەکان و ئەوانیتر ئەرکی هاوبەشی هەمووان بێ؟ بۆ نابێ داکۆکی لە بزووتنەوەی عادڵانەی خەڵکی کوردستان، ئەو خەڵکەی چارەکە سەدەیەکە بێڕەحمانەترین سەرکوت و کوشتاری بەکۆمەڵ دەبینن وهەر لە یەکەم رۆژەوە لەگەڵ دیکتاتۆریەتی رەشی مەزهەبی دەستەو یەخەن، لە سەرەوەی خواست و خەباتە ئازادیخوازانەکاندا نەبێ؟ بەرەی گەلان لە یەکەم هەنگاودا وەڵامێکی بەکردەوەیە بۆ ئەم بۆچییانە.

بزووتنەوە ئازادیخوازانەکانی گەلانی ئێران دەبێ بتوانن هاوپشتی و هاوکاری و هاوئاهەنگییەکی چڕوپڕ لە نێوان خۆیاندا پێك بهێنن و بەو جۆرە هێزێکی گەورەی سیاسی لە پێناو ئامانجە عادڵانەکانی خۆیان لە ئێراندا وەگەڕ بخەن. بۆ وێنە بەرەی هاوبەشی گەلانی ئێران دەتوانێ یەکگرتووانە پشتیوانی لە دروشمی فیدرالیزم بکات، ئەم خواستە بباتە ناو خەڵکەوە، لەم بارەیەوە لە ئاستی ئێراندا دیالۆگێکی سیاسی وەرێ بخات و پاڵپشتی بۆ کۆبکاتەوە.

بەڵام کارکردی بەرەی گەلان تەنیا نابەسترێتەوە بە داکۆکی لە مافی نەتەوە ژێر ستەمەکانی ئێران و گەلاڵەی بەهێزتر و بەرینتری خواستەکانیان و پێکهێنانی هاوپشتی لە نێوانیاندا. بەری گەلان و کارکردەکانی، بەو شێوەیەی ئێمە مەبەستمانە، هاوکات لە خزمەتی هەموو بزووتنەوەی شۆڕشگێڕانە و ئازادیخوازانەی ئێران دایە لە دژی رژیمی سەرەڕۆیی دەسەڵاتدار و هەروەها خزمەت دەکات بە پەرەسەندنی دێمۆکراسی لە کۆمەڵگای داهاتووی ئێراندا. بزووتنەوەی حەقخوازانەی گەلانی ژێر ستەمی ئێران، وێڕای ئەوەی هەرکامەیان خواستە تایبەتەکانی خۆی دەگرێتە بەر، بزووتنەوەیەکیشن راستەوخۆ لە دژی سەرەڕۆیی و دیکتاتۆریەتی دەسەڵاتدار و هەرکامەیان گورزێکە کە لە دیکتاتۆریەت دەدرێ، گورزێك کە وەشاندنی گورزەکانیتر، لەلایەن باقی بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکانەوە، لە سیستمی دیکتاتۆری و دژە خەڵکی ئاساتر دەکات. بزووتنەوە ئازادیخوازانەکانی گەلانی ژێرستەمی ئێران، بەشێکن لە سەرجەم بزووتنەوەی ئازادیخوازانە لە سەرتاسەری وڵات و یەکێك لە هێزەکانی دێمۆکراسی لە ئێران پێك دەهێنن.

ئەم رووەی مەسەلەی نەتەوەکان لە ئێراندا بەداخەوە بەباشی نەناسراوە و بەپێی پێویست وەرنەگیراوە. هەربۆیە جێی خۆیەتی زیاتر لەمبارەیەوە قسە بکەین. ئاماژەمان بەوەکرد کە ستەمی نەتەوایەتی، هەلاواردن و بێمافییەکی بە سیستم کراو و دامەزراوە کە لەلایەن دیکتاتۆرییەتی سیاسی دەسەلاتدارەوە داسەپاوە و دەپارێزرێ. ستەمی نەتەوایەتی لە ئێراندا لەگەڵ دەسەلاتی دیکتاتۆری، لەگەڵ سەرکوت و قەلاچۆ کردن، زیندان و دوور خستنەوە و کۆچ پێکردنی زۆرەملی و تالان و راوڕووت ئاوێتە بووە و یەکێك لە پێکهێنەرەکانی نیزامی زاڵە. لەڕاستیدا خودی دیکتاتۆرییەت لە ئێراندا، تارادەیەك لە پرۆسەی داسەپاندن و بەڕێوەبردنی ستەمی نەتەوایەتیدا جێگیر بووە و پێگەیشتووە.

ستەمی نەتەوایەتی یەکێك لەو هۆکارانەیە کە سەرەڕۆیی و دیکتاتۆرییەت لە ئێراندا زیندوو رادەگرێ و پاراستنی ستەمکارییە، بەناچار، شێوازی نادێمۆکراتیك و بوونی دەزگایەکی سەرکوتگەر دەخوازێ. واتە بەردەوام بوونی ستەمی نەتەوایەتی لە ئێران، هاوکات بەواتای مانەوە و بەرهەم هاتنەوەی دەسەلاتی دیکتاتۆری و نادێمۆکراتیکە لە ئێراندا. بە شێوەی سروشتی پێچەوانەی ئەوەش راستە: نەهێشتنی ستەمی نەتەوایەتی و چارەسەری دروستی کێشەی نەتەوایەتی لە ئێران، یەکێك لە پێداویستییەکانی دێمۆکراتیزەکردنی کۆمەڵگای ئێران و پێکهاتەی دەوڵەتە. دەرەنجام، ئەوەیکە داکۆکی لە یەکسانیی مافی نەتەوایەتی، ناتوانێ بەشێك لە ئەجێندای دێمۆکراسی خوازی لە ئێراندا نەبێ. ئەگەر نەمانەوێ چاو لە راستییەکان بپۆشین و ئەگەر لە دێمۆکراسیخوازیماندا راست و جیددی بین، ناتوانین ئەوە قبووڵ نەکەین. پێکهێنانی بەری گەلان لە ئێراندا دەتوانێ هەنگاوێك بێلەم پێناوەدا.

بەلام ئەم بەرەیە هاوکات دەتوانێ لە پەیوەندی نێوان ئەو نەتەوانەشدا رۆلی ئیجابی بگێرێ. لەبیرمان نەچێ کە تێکهەلچوون، کێشە و حەساسییەتیش لە نێوان ئەم گەلانەدا هەبووە. دەوری شۆڤێنیزمی دەسەلاتدار لەباوەشێن کردنی ئەو ناکۆکییانەدا و دوژمنایەتی نەتەوەیی ساز کردندا نەناسراو نییە. هەربۆیە، لە روانگەی ئێمەوە، بەهێز کردنی رۆحی برایەتی و هاوپشتی نێوان هەموو ئەو گەلانە، هەوڵ بۆ چارەسەرکردنی ئاشتیانە و دێمۆکراتیکی گرفتەکانی نێوانمان و سازکردنی پەیوەندی دۆستانە و برایانە لە نێوانیاندا، لەگرینگترین خاڵە سەرەکییەکانی وەها بەرەیەك دەبێ. ئازەری و کوردەکان، ئازەری و فارسەکان، عەرەب و فارسەکان و بە کورتی هەموو خەڵکی ئەو وڵاتە دەبێ بتوانن بەڕێزگرتن لە مافی یەکتر ژیانێکی هاوبەش رێك بخەن.

ئەم باسە دەمانکێشێتە لایەنێکی گرینگی دیکەی مەسەلەکە، کە بە بڕوای من دەبێ یەکێك لە ئەرك و بەلێنەکانی هەموو ئەو حیزب و کەسایەتییانە بێت کە بەشداری لە بەرەی گەلانی ئێراندا دەکەن و ئەویش بەربەرەکانێ لەگەڵ بەرچاوتەنگیی ناسیۆنالیستی و دەمارگرژیی کوێرانە، دژی ئەویتر بوون و هەڵخڕاندنی دوژمنایەتی لەدژی نەتەوەکانی‌تر و بەهێز کردنی بۆچوونی دێمۆکراتیکە لە نێو هەرکام لە نەتەوەکان و بزووتنەوەکانی گەلانی ئێراندا.

بۆچوونی نادێمۆکراتیك لەنێو هەرکام لە نەتەوەکاندا، لە فارس و ئازەری وکوردەوە بگرە تا دەگاتە بەلووچ و ئەوانیتر دەبینرێ و ئەوە حیزب و هێزە سیاسییەکانی هەرکام لەو نەتەوانەن کە دەبێ بە جیددی بۆ نەهێشتن و پووچەڵ کردنەوەیان تێبکۆشن. بەهێز کردنی هەستی دۆستایەتی و رێزی بەرامبەر لە نێوان نەتەوەکاندا، یەکێك لە ئەرکە بنچینەییەکانی بەرەی گەلان دەبێت. بە واتایەکی‌تر، بەرەی گەلان دەربارەی هەوڵ بۆ دێمۆکراتیزە کردنی ژیانی ناوخۆی هەرکام لە نەتەوەکانیشدا قسەی بۆ وتن هەیە.

کۆنگرەی ١٠ی کۆمەڵە بە وەها روانگەیەك و بەوەها گیانێکەوە روانیە مەسەلەی نەتەوایەتی و مەسەلەی بەرەی گەلانی ئێران. بەرەیەك کە بزووتنەوە حەقخوازانەکانی گەلانی ژێر ستەم، هاوئاهەنگ و لە یەکتر نزیك دەکات و هاوپشتی دەخوڵقێنێ و گیانی برایەتی لە نێو گەلاندا بەهێز دەکات و لەنێو خۆی هەرکام لە نەتەوەکانیشدا بۆچوونی دێمۆکراتیك و پێشکەوتوو بەهێز دەکات و

ڕەوتە دواکەوتوو و توندڕەوەکان لاواز دەکات و دەیانخاتە پەراوێزەوە. لە وەها حاڵەتێکدایە کە بزووتنەوەکانی گەلانی ژێر ستەمی ئێران بە مانای واقیعی، شیاوی ناوی بزووتنەوەیەکی ئازادیخوازانە و ڕزگارکەر دەبن و ئێرانی سبەی،ڕۆژ کە بەهەوڵی هاوبەشی هەمووان پێدەگات، ئێرانێکی دیمۆکراتیك و شیاوی خەڵکەکەی دەبێت.

****